

HERMAN OTTÓ, A MISKOLCI KÉPVISELŐ

SZABADFALVI JÓZSEF

Életéről, emberségéről, tudományos tevékenységéről, közéleti és politikai harcairól legtöbbet még mindig első monográfiájának, *Lambrecht Kálmán*nak két könyvéből tudhatunk meg.¹ Későbbi életírói és értékelői² is jobbra belőle merítettek, mintsem újonnan feltárt adalékokkal gyarapították volna a szinte mérhetetlen életmű jobb megismerését. Az egyes szaktudományok, a természettudomány, a régészet és a néprajz jobbra rövidebb cikkekben próbálta megfogalmazni Herman Ottó tudósi portréját.³ Hámorban töltött gyermekkoráról, miskolci diákéveiről, élete derekán városunkhoz, itt élő testvéreihez és rokonaihoz fűződő kapcsolatairól, hajlott kora lillafüredi tartózkodásairól⁴ alig tudunk valamit. Csupán *Megay Géza, Leszih Andor, Saád Andor, Komáromy József*⁵ és e sorok írója adott hozzá egy-egy adalékot Herman Ottó miskolci és bükki kapcsolatainak jobb megismeréséhez. Herman Ottó életművének teljesebb, modern szemléletű, átfogóbb értékelése még előttünk álló feladat.⁶

Jelen tanulmányunkban Herman Ottó miskolci képviselőisége kapcsán egyrészt városunkhoz fűződő kapcsolataihoz, másrészt pedig általánosabb politikai tevékenységéhez kívánunk adalékokkal szolgálni.

Előljáróban vessünk egy pillantást korábbi képviselői tevékenységére. Politikai vonatkozású újságcikkek írásával már Kolozsváron, 1871-től foglalkozik, amikor a Párizsi Kommün nagy hatást gyakorol rá. 1878-ban a Függetlenségi Párt képviselőjelöltjeként lépett fel Szarvason, de itt még elbukik. Az 1878. július 14-én elhangzott szarvasi programbeszédében fogalmazta meg először, élete végéig hirdetett politikai hitvallását.

Kossuth Lajos javaslatára pótválasztáson, 1879. október 21-én Szegeden az Alsóváros választói jelölték képviselőnek. Október 27-én, 228 szavazattal, szótöbbséggel képviselővé választották a 163 voksot kapó gróf Károlyi Sándorral szemben. Parlamenti szűzbeszédet 1879. november 12-én Boszni-Hercegovina közigazgatásáról tartotta. 1881-ben a közoktatási tárca költségvetésének tárgyalásánál szót emelt a tudományos tisztviselők fizetésrendezéséért. Egy más alkalommal a Tisza-völgy ármentesítésének feladatairól beszélt. 1881-ben, majd 1884-ben három-három évre még kétszer képviselővé választották Szeged-Alsóvárosban. Ez idő alatt Szeged egyeteméért is harcolt.⁷ Az 1877-es választáson viszont Szegeden alul maradt Ivankovits János helyi plébánossal szemben. Kolozsvár jelöltni akarta, de ott visszalépett, a törökszentmiklósi jelölést fogadta el. Itt azonban Szapári Gyula kormánypárti miniszter mellett kisebbségben

maradt. 1889. május 9-én időközi választáson azonban Törökszentmiklós képviselőjeként jutott be a parlamentbe. 1892-ben Budapesten viszont a IX. kerületben maradt alul választáson Tolnay Lajossal szemben.⁸

Az 1874-ben megalakult *Függetlenségi Párt* 1884-ben fúzióval *Függetlenségi és 48-as Párt*tá szerveződött. A párt elnöke, Irányi Dániel 1892-ben elhunyt, ez bomlást indított el az egyébként is heterogén politikai platformon álló képviselők között. Ennek következtében 1893 májusában kivált az *Országos Függetlenségi Párt*, ide csatlakozott Herman Ottó is. Elnöke Eötvös Károly, vezetői pedig Madarász József, gr. Károlyi Gábor, Hentaller Lajos, Sturman György és Thaly Kálmán lettek.

1893 tavaszán vetődött fel Herman Ottó miskolci képviselőségének gondolata. Június 1-én választói kortesbeszédet tartott a *csizmadiaszínb*en. A politikai akcióról a sajtó szolgál részletes híradással: A *Borsodmegyei Lapok*, a miskolci Kereskedelmi- és Iparkamara, valamint a kereskedő ifjak lapja, 1893. május 30-i, keddi számában, „A Függetlenségi Párt bomlása” c. cikkében a következőket olvashatjuk: „... ennek a foszladozó, bomladozó pártnak a soraiba tartozik Herman Ottó, a függetlenségi párt jelöltje. Hogy a bújódit melyik oldalon játsza, Eötvösékkel, Polónyival, vagy Ugronnal tart-e, avagy mint a fáma regéli, egy negyedik 48-as pártnak lesz-e alkotója; azt még nem tudjuk, de azzal már tisztában vagyunk, hogy egy olyan pártcsoporthoz tartozik, melynek nincs létjogosultsága, s mely születését idáig is azzal indokolta, hogy *agyon beszélt* mindenkit, letagadott mindent.” „Nagyvilági körutazó képviselőjelölt”-nek nevezi, majd így folytatja: „úgy lesz bemutatva a zoológ(!) Herman Ottó, mint Muhamed, akiről meg vagyon írva, hogy az egy Istennek ő az egyedüli prófétája.”⁹

A *Borsod-Miskolci Közlöny* másnap, június 1-én „Választási mozgalmak” c. alatt a következőket írja: „A folyó héten a függetlenségi párt tüntetései domináltak. Mérsékelt számban és miniature kiadásban ugyan, de annál nagyobb lelkesedéssel lobogtatva jelentek meg Hermann(!) Ottó zászlói; a zöld levelű piros tollak pedig nagy- és kiskorú süvegről hirdetik az egyedül üdvözítő jelszót. Vasárnap nagy pártgyűlést tartott a csizmadia színb, a hol a három főkortest tartotta buzdító sprechekkel a lelkes párthíveket. Ma érkeznek meg a fővárosi segédcapatok, magának a fővezérnek, Eötvös Károlynak parancsnoksága alatt, hogy ékesszólással támogassák a Herman Ottó ügyét, ki ugyan-csak ma délután tartja a programbeszédjét a csizmadiaszín udvarán. Lesz diadalkapu, virágbokréta leánydeputáció, bandérium, cigányzene, díszvacsora ... mi azon tűnődünk, micsoda fogadtatásban részesülne Kossuth Lajos — ha egyszer eszébe jutna hazajönni ...”¹⁰

A korabeli miskolci sajtó pontosan leírta az eseményeket. Herman Ottó és kísérete június 1-i bevonulásáról a másnapi lapok már részletesen hírt adtak: A menet 40 kocsiból állt, azt 27 zászlóvivő lovas banderista kísérte. A nagyszámú helyi nézősereg között sok volt a tanuló ifjúság. A menetet Lukács Béla rendőrkapitány nyitotta meg, az első kocsiban Herman Ottó ült a Függetlenségi Párt helyi elnökével Kovács Lajossal. A második kocsiban a tudós képviselőjelölt neje, Bársony János alelnök társaságában, a harmadikban Eötvös Károly, Károlyi Gábor, Madarász József, Horváth Ádám és Sturman György képviselő-

lők ültek.¹¹ „A diadalkapu előtt fehérbe öltözött hajadonok nyújtottak virág-bokrétát Herman Ottónak és nejeének, ki eljött, hogy megossa férjével a harc- küzdelmeit, fáradalmaikat.”¹² A miskolci mandátumot és Herman Ottó képviselőségét fontosnak tartották, elkísérte őt a párt országos vezérkara. A menet a Korona szálló elé hajtatott, itt szálltak meg. Később Herman Ottó hintón látogatást akart tenni. A lovak a Kossuth utca „torkolatán” elbuktak és egymásra estek, ezt rossz ómennek tekintették. A Függetlenségi Párt jelöltjével mindvégig következetesen ellenségesen viselkedő *Borsodmegyei Lapok*ban „Sok hűhó ... semmiért” c. cikkben, többek között a következőket olvashatjuk: „Bevonult Herman Ottó s bevonult kíséretében az Eötvös párt egész gárdája. ... ez a külföldön és külföldnek élő nagy tudós, ki csak akkor látja jónak közénk vitorlázni, ha egy mandátum üresedik ... többet foglalkozott a tenger partján a hering halászattal, mint a kis iparosok megélhetésével, anyagi helyzetük javulását előmozdító iparos érdekekkel.” Ez után egy egész cikkben, több hasábon át foglalkoznak azzal, hogy a független államiság teljesen haszontalan Magyarország részére.¹³ A miskolci képviselőválasztás eseményeit folyamatosan figyelemmel kíséri mindegyik helyi újság, hírt adnak róla a fővárosi lapok is.¹⁴

A választás napján, 1893. június 6-án, a folyamatosan ellenséges *Borsodmegyei Lapok* cikkírója a következőképpen summázza Herman Ottó programbeszédét: „Régen hallottunk annyi ki nem forrott s éretlen politikai eszméket összehordva mint amit ez a programbeszéd tartalmazott.” A vezércikk pedig „Utolsó órában” címmel a következőképpen kívánja a választókat orientálni: „Ma jelenik meg Miskolcz város választó közönsége az urna előtt ... Két párt áll egymással szemben, két jelölt verseng a diadalért. Az első a szélsőség áramlata, mely mindent gyökerestől fel kíván forgatni, a másik az ambícióval párosult nemes törekvés ... Az első a vérrel áztatott 48-iki események tradícióján élő, de eredményt még nem produkáló *Független 48-as párt* ... Az első Herman Ottót írta zászlójára, kinek érdeme, hogy megírt a halakról egy könyvet, a pókokról két könyvet ...” A másik a *Szabadelvi Párt* képviselője, Radványi István. Mellette tör lándzsát az iparosok és kereskedők lapja, az írás végén a jelszóval: „Éljen Radványi István!”¹⁵

A választás napján már kora reggel megmozdult az utca. Cigányzene kíséretében a jelöltek lelkes éltetése mellett vonultak fel Radványi István, majd Herman Ottó párthívei. Reggel kilenc óraker hridették ki a két jelölt nevét. Radványi ajánlatát Diószeghy György, Herman Ottóét Bársony János nyújtotta be. A szavazás a városháza udvarán „felállított fabódében” történt. A rendet Lukács Béla rendőr főkapitány és Endrődy csendőrfőhadnagy biztosította. Délután 6 óráig fej-fej mellett haladt a szavazás, talán a szabadelviük vezettek 10—15 szavazattal. Ekkor azonban megérkeztek a vasútigazgatóság képviselői piros tollas kalapban és eldöntötték a harc kimenetelét Herman Ottó javára. A választás végeredményét hét óra után hirdették ki, Radványi István 399, Herman Ottó 433 szavazatot kapott. A kihirdetés után öt-hatezer ember vonult fel a Széchenyi utcán „a Kossuth nótával” éltették az új képviselőt. A választás eredményét Kozma Elek és Kubik Béla vitte meg a Hámorban tartózkodó Herman Ottónak.¹⁶

A *Pesti Napló* a választás másnapján, 1893. június 7-én sportszerűen köszönti az ellenfelet: „Eltekintünk Herman Ottó politikai nézeteitől, sőt az ő programját ellenezzük. Ám nagyra becsüljük őt magát; fényes tehetségét, gazdag tudományát. Az egész képviselőházban nemzeti kultúrpolitikus nincs több, nincs egy se hozzá hasonló. Ki értené jobban nálánál a magyar közművelődés kérdéseit? A tudomány, az irodalom, a művészet kutató eszének és élénk fantáziájának birodalma.”¹⁷ A többször idézett miskolci újság vezércikke, „Utóhang a választáshoz” címmel rezignált mérleget vont, a következőképpen: „Zászlónkat nem koszorúzta diadal, a kedden megejtett országgyűlési képviselő választás pártunk, a szabadelvű párt legyőzetésével végződött.”¹⁸

Herman Ottó miskolci képviselőségéhez a következő jelesebb tevékenységek kapcsolódnak: 1893. szeptember 28-án beszédet mondott a képviselőházban a munkásbiztosításról, december 6-án a házasságjogi törvényjavaslatához szólott hozzá, 9-én a főrendiház reformját sürgeti. 1894. március 8-án a polgári házasság, május 25-én az állami anyakönyv vezetése, június 26-án pedig a vallásszabadság ügyében szólalt fel. 1893 októberében felesége társaságában másodjára meglátogatta Kossuth Lajost. Célja a Függetlenségi Párt, előbbieken már említett válságának megbeszélése. A párt programjáról nem volt jó véleménye Kossuthnak, Herman Ottóné naplója szerint kíméletlenül és indulatosan meg is bírálta azt.¹⁹ 1894. április 1-én nagyhatású, bátor beszédet mondott Kossuth temetésén és szorgalmazta könyvtárának megvásárlását a Nemzeti Múzeum számára.

Herman Ottó 1894. szeptember 30-án Miskolcon a csizmadiaszínpadon választópolgárai részére beszámoló beszédet tartott. Erről a *Borsod-Miskolczi Közlöny* 1894. szeptember 30-i, vasárnapi száma így számol be: „Képviselő beszámoló. Hermann(!) Ottó Miskolcz város déli kerületének országgyűlési képviselője ma délután 3 órakor tartja beszámoló beszédjét a miskolczi csizmadiapártusok Kandia utcai áruló helyiségében. A szabadelvű képviselő politikai szónoklata iránt pártkülönbség nélkül nyilvánul meg az érdeklődés városunk közönségénél.”²⁰ A Szabadelvű Párt néhány vezető képviselője, Hentaller Lajos, Horváth Ádám és Sturman György kíséretében jelent meg. Kovács Lajos a párt helyi elnöke köszöntötte. „Ezután Herman Ottó a szöszékre lépett s egyikét tartá a radikalizmusnak csaknem végső határáig menő politikai beszédeinek, a melyek alapját azonban mindig a tiszta szabadelvűség, önzetlen honszeretet és rendkívüli képzettség alkotják meg. Egyes személyes jellegű apostrofálása azonban sem az igazságnak sem a jó ízlésnek nem felelt meg: mint például a főispánok ellen intézett elfogult tirádája.”²¹ A korabeli sajtó beszámolt arról is, hogy a csizmadiaszínpadon tartott képviselői beszámoló beszéd csaknem háromnegyed óráig tartott, ismertetik tartalmát, kritizálják azt politikai hovatartozásuknak megfelelően. Idézzünk egyetlen mondatot a mindig ellenségesen viselkedő *Borsodmegyei Lapokból*: „Herman Ottónak régi kedvecz eszméje az egyházi javak elkobzása . . . túlzásokban gazdag beszédét a fennálló jog-rend megbomlását célzó kijelentésekkel gazdagította.”²² A Herman Ottó iránt mindig lojálisabban viselkedő *Borsod-Miskolczi Közlöny* ugyancsak ellenérzésekkel, de tárgyilagosabban értékeli: „Reméljük, hogy Miskolcz város tudós képviselője — kinek rokonszenves egyénisége iránt egyébként az őszinte tisztelet

érzelmeit tápláljuk — a most megnyílandó törvényhozási campagae alkalmával a közigazgatásról mondott nézeteivel kisebbségben fog maradni,”²³ Herman Ottó beszámoló beszéde után Hentaller Lajos, Gyöngyös országgyűlési képviselője beszélt, majd dr. Németh Imre, a párt jegyzője mondott köszönetet, egyszersmind figyelmeztette a közönséget, hogy minden utcai demonstrációtól tartózkodjanak. Mindezek után a több mint ezer főt számláló tömeg Herman Ottó éltetése közben „alkotmányos rendben oszlott széjjel”.

Herman Ottó képviselői beszámoló beszéde saját kezeirásával 21×17 cm nagyságú, felezett oldas papírosokon, 36 oldal terjedelemben reánk maradt, azt a miskolci Herman Ottó Múzeum helytörténeti dokumentációja 74.665.1. sz. alatt őrzi.²⁴ A következőkben a beszédet teljes terjedelemben, betűhíven közöljük:

Mélyen tisztelt választó közönség!

Tisztelt polgártársak!

A midőn ezelőtt öt negyedévvél nemes Miskolcz városa déli kerületének polgársága bizodalalmával megtisztelt s evvel felém nyújtotta azt a koszorút, a melynél szebbet és dicsőbbet az alkotmányos élet a polgárnak nem adhat; én akkor háromszoros fogadalmat tettem a választó polgárság kegyes színe előtt.

Megfogadtam, hogy a megbízó levelet szeplőtlen tisztaságban őrzöm meg;

Megfogadtam, hogy csekély erőmhöz és tehetségemhez képest, egész odaadással megteszem kötelességemet;

És megfogadtam, hogy valahányszor a viszonyok és események kívánni fogják, meg fogok jelenni választóim előtt, hogy beszámolva, elvegyem ítéletöket.

Meg vagyok nyugodva abban, hogy a megbízó levél tisztaságát megőriztem, mert hű maradtam az Önök kegyes színe előtt kifejtett programhoz;

abban is meg vagyok nyugodva, hogy tőlem telhető odaadással működtem a nemzet tanácsában;

és érzem, hogy a viszonyok követelik tőlem a megnyilatkozást s ezen az alapon viszont követelik önöktől az ítéletmondást, a melynek minden következményét le vonni készen állok.

Tisztelt polgártársaim! Talán nem szerénytelenség tőlem, ha azt mondom, hogy beszámolásra — a szó azon értelmében — tulajdonképpen nincsen szükségem, mert a sajtó kifejlődött volta, párosulva a kerület polgárságának művelt voltával és politikai éberségével, annál tisztább helyzetet teremtett minél bizonyosabb az, hogy én semmit sem rejtettem, nyíltan és őszintén jártam el, nehogy cselekvésemmel bárkit is megtévésszek — ezt magamra nézve mindenkor kötelezőnek tartottam.

De azért a megnyilatkozásnak szükségét elénken érzem; mert a törvényhozás nagy csatát vívott oly elvek diadaláért, a melyek a nemzet egészére nagy, alakító erőt gyakorolni hivatva lesznek; mert a harc még nincsen befejezve, lüktet az most már a társadalom terén, és végre mert harcból új harciba kell menni, a melyhez az erő csak a polgárság bizodalmból meríthető. Tiszta helyzetet kívánok teremteni, hogy választóim tisztán lássanak s biztosan dönthessenek.

Tiszta helyzetet kívánok teremteni, mint pártember különösen, mert az a főszege tűzoszlop, mely a korszakon át, messze távolból is irányt jelölt a nemzet számára, elszakadt a rögtől, megdicsőült és sokban önerejére utasítja immár a nemzetet, különösen pedig a függetlenségi pártot.

Engedjék meg most már kegyesen, hogy beszédemet beoszthassam. Szólni kívánok mindenekelőtt:

1. Az egyházpolitikai helyzetről és annak következményeiről;
2. A közigazgatás átalakításáról;
3. A pénzügyi és gazdasági helyzetről;
4. A nemzetiségi kérdésről;
5. Az országgyűlési pártokról;
6. Kossuth Lajos emlékéről.

Tagadhatatlan tény, hogy az egyházpolitikai törvényeknek az a sorozata, a melyet a képviselőház letárgyalt s részben példátlan nagy többséggel elfogadott, megrázkódtatta a társadalmat, megrázkódtatta a pártokat, megbontotta azoknak kezeit, és tagadhatatlan az is hogy e rázkódtatást sokan szerencsétlenségnek tartják.

Én nem tartom annak.

A nemzetek története, a magyaroké is, arra tanít, hogy alakító nagy eszméknek és elveknek életbeléptetése minden korban és mindenütt rázkódtatással járt; mert a haladó elemeknek útját állták a haladni nem akarók: útját állotta a szabadságnak az erőszak, a haladásnak a maradiság, a felvilágosodásnak részben az önzés, részben a butaság.

Akár Rákóczy Ferencz jogos vállalkozását, mely vérbe fült s a számkivetés keservébe vezetett; akár az emberi jogoknak 1789-ben történt kihirdetését vesszük mely fölszínre vetette egy nagy nemzet összes beteg elemeit, s utóvégre vérbe és zsarnokságba fült; akár saját nemzetünknek 1848 diki nagy ébredését vesszük. melyet szinte vérbe fojtottak, zsarnokságba fullasztottak a hontalanság minden keservével üldöztek; akár reávetjük tekintetünket az emberszeretet hirdetőjének vérvő alakjára, mindenütt ott találjuk a legfőnségesebb küzdő eszmét, a rázkódtatást, annak kisebb nagyobb viszonyataival.

De ott találjuk egyszersmind a vigasztalást is, abban, hogy az eszme halhatatlan s bármily mélyre süllyessze azt az erőszak: föltámad az, még pedig hatalomban megnövekedve.

Azok a rázkódtatások hasonlítanak ahhoz, a melyet az eke vasa a termőföldben végez s mely arra való, hogy a magot a föld keblébe zárhassa, kicsíráztassa s erős növevényné alakítsa.

Azért nem félek én azoktól a rázkódtatásoktól, a melyek nagy és nemes eszmék nyomán keletkeznek — nem félek attól sem, a mely az egyházpolitikai törvények nyomán kísért. Ez is csak arra való, hogy az egyenlőség magvát jól kicsíráztassa és hatalmas fává növelje, a jövő áldására.

De hagyom a képeket s fordulok a valósághoz.

Én megszavaztam a kötelező polgári házasságról szóló törvényt s mindazt a mi vele kapcsolatos, meg a zsidóvallásnak törvénybe iktatását is, tiszta meggyőződésből, mint régen vallott elveimet, a melyekhez hűlenné válni nem akarhattam. Elhatározásomban nem befolyásolt sem kedvezés, sem gyűlölet, tisztán az vezetett, hogy a szabad szellem vívmányairól volt szó, a melyeket én hazámra és nemzetemre nézve üdvösnek tartottam és tartok.

E nemzet függetlenségre való törekvése elvághatatlan a szabad szellemtől: ez tartotta meg egy ezredéven át. A megszavazott javaslatok arra valók, hogy az egyenlőség útján álló akadályokat elhárítsák, a válaszfalakat lerombolják, tehát elősegítsék a nemzet különböző elemeinek összefordítását, a mire nagy szükségünk van. Én a polgári házasságnál a kötelező formát támogattam, mert ez viszi és állítja oda is a magyar állam főnségét, a hová eddig nem férhetett, sőt a hol titkon meg volt tagadva.

Ez utóbbit semmiféle más forma nem biztosítja, egyedül a kötelező.

Ha evvel szemben azt mondják a konkolyhintők, hogy meg fog rendülni a valláserkölcsei alap úgy ennek czáfolata az, hogy az elfogadott törvény senki vallását nem érinti, s minden polgárnak

jogában áll a hatóságtól, mely előtt a házasságot megkötötte akár nyomban az egyházhoz fordulni, s annak is áldását elvenni. Éppen ebben áll a törvény szabad szelleme.

Ha azt mondják, hogy a kötelező polgári házasság csak összeállítás, alkalmas arra, hogy férfi tetszés szerint cserélhet feleséget, úgy ez nem igaz, mert a válás meg lesz nehezítve s csak kizárólag beigazolt bűnösség alapján lesz lehetséges. A polgári házasság kötelező formája éppen véget vet a könnyű és könnyelmű válásnak, mely eddig dívik s a művelt világ megbotránkoztatását vonta fejünkre.

Ezentúl hasztalan lesz a valláscsereberelés, hogy ezen az úton bármi alacsony indokból is elhagyogassák egymást és a családot a házas felek.

Nyíltan szólva, én a vallás szabad gyakorlatából szóló törvényt nem tartom eléggé szabad-szelleműnek, mert korlátot szab ott és beavatkozik abba, a miben az államnak és hatalmának nincs keresni valója, a lelkiismeret dolgába, holott az állam a polgárt csak azoknak a jogoknak és kötelességeknek terén befolyásolhatja, a melyek a közélettel összefüggők.

Az anyakönyvek államosítása okvetlen szükséges, mert a népnek hű nyilvántartása fontos állami érdek, mely semmiféle ú. n. nemzetiségi érdek szolgálatába át nem bocsátható.

A gyermekek vallásáról szóló törvénnyel szemben én belenyugodtam, mert láttam, hogy a felekezetek bizonyos semlegességet tanúsítottak vele szemben. Azt a viszonyt, a melyet e törvény szabályozni akar, szerintem csak a felekezetek között fennálló kölcsönös becsülés szabályozhatja igazán s a becsülést csak a vallásoknak adandó tökéletes szabadság karöltve a műveltség fejlődésével adhatja meg.

És végre a zsidóvallás recepciójáról kívánok néhány szót szólni. Legbensőbb meggyőződésem, hogy e törvénnyel már régen tartozott a zsidóságnak a magyar törvényhozás, mert megkövetelni a zsidóságtól az állam iránt tartozó összes kötelességeket; de meg nem adni az összes jogokat, ez középkori állapot és elvetendő. Le kell rombolni minden korlátot és minden akadályt, mert csak az a zsidó válhat a magyar haza igaz gyermekévé, a kit a haza, mint saját gyermekét keblére ölel. Teljesen meg vagyok győződve, hogy zsidóságunk Palesztinából származó vallásával azon az úton van, a melyen teljesen elérheti a magyarság többi hazafias felekezetét, a melyek — bárhonnan származtak legyen hitcikkelyeik, hazának hű, jó és igaz gyermekei.

És most — kérdehet Önök tőlem — mondjam meg, honnan kerekedett mégis az a nagy harc, honnan származott legyen az a bontó erő, részben ádáz düh, melyet az egyházpolitikai javaslatok, különösen pedig a házasságjogi javaslat „Kötelező” szava kiszólitott?

Miféle viszony van bizonyos pártvezérek szava és a „kötelező” szó között?

Gróf Apponyi Albert utólag avval lepi meg a világot, hogy a „kötelező forma” csak mellékes kérdés, a függetlenségi és 48-as pártnak egyik vezérkedő tagja azt mondja, hogy az egyházpolitikai kérdések, úgy a mint föl voltak vetve csupa semmiségek!

De kérdem én, ha áll az a mellékesség és az a semmiség, mi indította ezeket a lehetséges és előkelő politikusokat arra, hogy hitvány verebekre oly rettentő ágyúzást vigyenek véghez, mely oly igen nagyon hozzájárult az izgatottság fokozásához?

Azt a nagy harcot az az áramlat és ellentét indította, melynek az emberiség legiszonyúbb sanyargatásait joggal tulajdonítja — minden szabadságnak, minden haladásnak ellenese; a reakció. Jellemzi pedig az áramlatot az, hogy fel tudtak támadni a feledés sírjából azok is, a kiket a magyar nemzet pártatlan jósága türelmességével hantolt el, feltámadtak a Pálffy Móriczok és udvari hadaik, kik siettek latba vetni szavukat a szabad szellem ellenében!

És azok a fényes nevű pártvezérek és vezérkedők egy szép napon egy sorba kerültek az elnyomatás korszakának legszomorúbb alakjaival; és akkor, a mikor a szabadság, a haladás legszen-
tebb elveiért szállott síkra a nemzet tanácsa s az egész társadalom a vezérekre szegezte szemét.

Nem „mellékes dolgok” s nem „kicsiségek” voltak azok, hanem a nemzet legszentebb érdekei forogtak kockán s azoknak utólagosan való kicsinylése a mentegetődzéssel aligha nem egyértelmű.

Én, tisztelt polgártársaim, egy ellentétet állítok föl, mely megvilágít mindent. A kötelező polgári házasságot, mint elsőrendű szükségességet és a szabad szellemen való haladás követelményét, igazán végrendeletileg meghagyta a nemzetnek Deák Ferencz, meghagyta Kossuth Lajos és hozzájárult az előterjesztéshez a most uralkodó magyar király is, az igazság tehát oly hatalmas, hogy ezeket az egymást sokszorosan teljesen kizáró ellentéteket is egyesíteni tudta.

Elleneztek pedig gróf Apponyi Albert, Ugron Gábor és — hogy más az udvarból vegyem a harmadikat — gróf Széchen Antal.

Tessék választani — én választottam!

És most, mielőtt hogy az egyházpolitikával egyelőre végzenék, legyen szabad, hogy pár szót szólhassak személyes ügyben is.

Én kötelességemnek tartottam felszólalni, a mikor egy igen tekintélyes gyűlésen az hozatott szóba, hogy ezentúl a pártok felekezetek szerint alakuljanak és csak felekezetök embereire szavazzanak. Úgy vagyok meggyőződve, hogy abban a perczben, a melyben a tehetség, hazafiság és természetes bizalom helyét a felekezeti foglálja el, megkondult e nemzet fölött a lélekharang. Ott, a hol egy állam annyiféle elemből alakul, mint alakul a miénk, csak a több szabadság, a nagyobb felvilágosodás s a kettővel járó türelmesség adhat erőt, biztosíthatja a fennmaradást; és mindaz, a mi az elemek összesimulását, összeforradását akadályozza, vagy bárcsak nehezíti is, határozottan elvetendő.

Egy második ügyem ez: én tekintettel a Klerus szertelen izgatására állottam szavammal s fölvettem az egyházi vagyonnak állami kezelésbe való átvételét, már az egyenlőség elvéneél fogva is. Én evel nem hagytam el a törvényesség alapját, mert az 1848 dik évi XXdik törvényczik világosan és félreérthetetlenül ekképpen rendelkezik:

2 §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonzóság állapíttatik meg.

3 §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek stb.

Tiszta és kétségtelen dolog, hogy ha az egyenlőség igazán helyreállítandó az *anyagiak terén* is akkor el kell esnie minden kiváltságnak, származott legyen az bármely korból s bármely forrásból is.

A kiváltság eltörlése után összesíteni kell államilag minden egyházi vagyont s az így nyert nagy tőkéből részesíteni kell igazságos kulcs alapján a felekezeti egyházakat, tekintettel valódi szükségéikre.

Ez az én egyházi politikám, a melyért felelek.

Igen, de azt kiáltják felém, hogy én ekképen megrabolni kívánom a katolikus egyházat, mely királyi adományokból is bírja nagy javait. Az nem áll, mert én *minden* egyházi vagyonról szólok, tehát nem szorítokozom egy felekezetre, hanem alkalmazom az egyenlőség elvét.

Az bizonyos, hogy a katolikus egyház a legtöbbel járulna ahhoz a nagy tőkéhez, mert ez az egyház sokáig állami egyház volt, mely a többieknek mellőzésével mindenhez hozzájutott, akár csak a nemesség a jobbággal szemben. De ma változtak a viszonyok s mi sem kerülhetjük ki azt a mit a legkatholicusabb államoknak meg kellett tenniök, kik a szekularizációt végrehajtották.

Én nem harcolok felekezetek mellett, vagy felekezetek ellen, hanem az igazságért, melyből az egyenlőség önkényt és természetesen folyik.

Ha azt mondják, hogy kifakadtam a főpapság ellen, hát gondolom, hogy e kifakadásnak van alapja is. Nem bírom összeegyvetetni a krisztusi egyszerűséget a világi pompával — és hiába kere-

sem Krisztus földi helytartóit a szegény Lázár mellett. Tudom, hogy koronás főink nagy járványok idejében életök koczkáztatásával is fölkeresték a szegény sínylődőket s evvel fölemelték — azokat megtette Magyarország mostani királya is, Olaszországé nem különben — de arról, hogy primásaink és püspökeink időben siettek volna a nyomor helyeire, hogy végezzék a papi hivatás legfőbb feladatait, arról nekem tudomásom nincs.

*

Áttérek a közigazgatás reformjára, helyesebben államosítására, mely tervben van s melynek megokolása a kormány részéről is az, hogy a közigazgatás rossz.

Igenis, szerintünk is rossz az a közigazgatás; de ennek oka nem a választási rendszer, hanem a választási rendszernek meghamisítása...

A magyar törvényhatóságok nem azt választják, a kit akarnak, hanem azt, a kit oly bizottságok jelölnek, a melyekben a független elem kisebbségen van.

Ez lehetetlenné teszi a valódi bizalomnak érvényesülését, de annál inkább lehetővé teszi a képtelenséget.

Egy rendszer, a mely a szabad választás örve alatt lehetővé teszi, hogy Magyarországnak bármely iskolakerülője, ha csak familiából való, reá kandidálható, a törvényhatóságra és meg is lesz; egy rendszer, a mely p. o főispáni qualificációnak beveszi a párbajozást a rakoncátlanságot, vagy az antiszemitizmust föleresztve a pártcserélgetéssel és azután előáll, is azt mondja, hogy az adminisztráció rossz — ez a rendszer önmagát ítéli el.

Én az önkormányzatnak, annak vagyok híve, mely a szabad választáson alapul, mely a bizalmon alapulva *selejtező* is; mely a központi hatalom elfajulása ellen biztos szer és menedéke a közszabadságnak. Nincs nemzet, melynek egész történelmi fejlődése jobban és nyomósabban érvelne az önkormányzat mellett, mint érvel a magyarság.

A közszabadság csírái mindenkor az önkormányzaton alapuló magyar törvényhatóságokban csíráztak és keltek ki s e törvényhatóságok voltak azok, a melyek lehetővé tették, hogy a nemzet nagy átalakulásai vér nélkül történhettek.

Én tehát ellenezem a kinevezési rendszer behozatalát.

Az, amit a gazdasági és pénzügyi helyzetről itt, az alkalomhoz szabott rövidséggel mondhatok, a következő:

A pénzügyi helyzetet jellemzi, hogy a kormány a valuta rendezést mai napig sem bírta keresztülvinni, és noha határidőhöz kötve vállalkozott reá tény az, hogy a teljes értékű ércpénzzel való fizetést mai napig sem bírta érvényre juttanti.

Ennek a tehetetlenségnek alapoka az, hogy Magyarországnak az 1867 tes alapon nincsen önálló pénzügye, különösen a külföldtől is függő nagy hitel és forgalom tekintetében. Ebben az irányban Magyarország csak Ausztriára való tekintettel intézheti pénzügyét s minthogy Magyarország és Ausztria gazdasági, pénzügyi és forgalmi érdekei sokban ellentétesek, Magyarország pedig mostani közösuégi helyzetében a gyöngébb fél, pénzügyünknek a magunk érdekében való független intézése lehetetlen.

Emlékezzenek vissza tisztelt polgártársaim arra, hogy a midőn a bankkérdés évekkel ezelőtt lüktetett s világosan ki volt mutatva, hogy Magyarországnak egy önálló nemzeti bankra való joga kétségbe nem vonható, Magyarország akkori miniszterelnöke kénytelen volt a törvényhozásnak jelenteni, hogy a jog kétségbevonhatatlan; de neki nem sikerült ő felségének személyes aggodalmait elosztatni — tehát el kell tekinteni a *jogtól!* Elég!

És a gazdasági helyzet? Ennek egész sivársága ki van fejezve a legveszedelmesebb áramlatoknak folyton való erősködésében.

Felső Magyarországnak legjobb, legmunkásabb elemei is vándorbotot ragadnak s kivándorolnak Amerikába. Az ok kézzel fogható: az ott egykoron virágzott kis és középipart, mely e tájaknak leginkább megfelelt, megölte a közös vámterület, mely kiszolgáltatta az osztrák iparnak, így nem keletkezhetett az a csere sem, a melynek felföld és alföld között fenn kellene állnia ipar és mezőgazdaság között; ez kényszerítette a vándorbotot Szepes, Sáros, Zemplén népének kezébe.

És evvel az áramlattal párhuzamosan mind merészebben emeli föl az ország az ú. n. „eleségtárában” az Alföldön a szocializmusnak az a formája, mely nyíltan megtagadja a hazát. Kenyeret kér a népek egy része ott, a hol a közszólás szerint saját zsírjában kellene fuldokolnia.

Az ok nagyon egyszerű és világos. A népesség fejlődésével nem halad arányban a földművelés intenzitása, a sınıylődő ipar és mezőgazdaság között nincsen helyes anyagcsere: a gazdaság iránya ma is a nagybirtok, a középkori hitbizomány, a koronauradalom, állami és kincstári birtok, a gazdasági proletárság legbiztosabb tenyésztőintézetei. Ahelyett, hogy helyes ipari politikával megmarasztották volna Felsőmagyarország népét, a helyett hogy okos, tudatos telepítéssel önálló gazdát teremtettek volna az Alföld jóra való napszámosnépből: világgá eresztik az egyiket, a zsandár golyójára bízzák a másikat.

De azt az iparfejlesztést, azt az egészséges cserét lehetetlen közös vámterületeken életrekelteni. Itt is az 1867 ben teremtett közjogi helyzet áll utunkban.

És most áttérek az ú. n. nemzetiségi kérdésre, a melyre nézve teljesen meg vagyok állapotva mert lelkiismeretesen azon voltam, hogy tiszta képet nyerjek róla. Éveken át küzdöttem egykoron az Ó-szász áramlattal úgy az akkoron keletkező dáko-romanizmussal is Erdélyben s csak az imént tájékoztotam a pánszlávok ügyében. Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy az úgynevezett nemzetiségi kérdést, mely a magyar állam fonségének, sokszorosan a gazdasági helyzetnek kérdése is, csupán és egyedül a teljesen független Magyarország oldhatja meg saját javára és igazság szerint. Csak a független Magyarország bírhat avval a fonséggal és erővel, mely tiszteletet kelt és parancsol, csupán ez teremtheti meg a széthúzó elemek összesimulását, majdan egybeforradását az önálló állami lét helyes szervezése révén.

A míg bizonyos elemek a király mellőzésével a császárt keresik, Budapest helyett Bécsbe járnak, addig nem szűnt meg lehetősége sőt létezése annak a hagyományos politikának sem, mely a nemzetiségeket Magyarországgal szemben úgy tartotta, mint a számító játékos a tromfot.

Én a radikális szert, hazám függetlenségét követelem. Elérkeztem immár odáig, hogy a pártokról nyilatkozzam, teszem pedig avval az őszinteséggel, a melyet magamra nézve a közélet terén is kötelezőnek tartottam mindenkor.

Mint határozott ellenese az 1867 diki kiegyezésnek és határozott ellenese vagyok minden pártnak és minden kormánynak, a mely ezen az alapon áll, tehát ellenese a most uralkodó szabadelvű pártnak és a Wekerle kormánynak is. Ha én az egyházpolitikai kérdések terén találkoztam a többséggel és kormánnyal úgy ez azért történt, mert a kormány és többsége oly elvek megvalósítását vett fel programjába s hozott a törvényhozás elé, a mely elveket én nem tavaly óta, hanem azóta vallok, a mióta gondolkozom: itt tehát az elvhűség kérdése forgott fenn részemről s én szabad akaratból telsejen őnszántamból jártam el úgy, a mint azt a programban meg is mondtam. De én ennek a kormánynak azért is ellenese vagyok, mert nem bírta, vagy nem merte magát a nemzettel azonosítani akkor, a mikor a legigazibb, legszentebb hazafias kötelesség ezt parancsolta neki. Örökös vád hangzik fel a kormány ellen a budavári honvédszobor s még ennél is nagyobb Magyarország legszentebb sírja felől.

A nemzeti pártról kevés mondani valóm van. Közjogi tekintetben épp olyan messze áll tő-

lem, mint a kormány és pártja, azt pedig hogy miért volna éppen ez a párt az igazi nemzeti, azt nem tudom.

Egyetlen formulázott követelése a Magyarországon felállítandó, magyar tannyelvű Katonai Akadémia, mely követeléshez a párt egyik tagja a delegációban azt a magyarázatot fűzte, hogy ez a nevezetes magyar Akadémia a közös hadsereg részére nevelni a tiszteket, úgy, hogy tökéletesen tudjanak *németül*. Én ezt a dolgot nem vehetem komolyan tárgyalás alá s csupán annyit jegyzek meg, hogy különös „nemzeti” párt az, a melynek nem kell önálló magyar nemzeti vámterület, magyar nemzeti hadsereg, de kell egy katonai Akadémia, tehát a magyar nemzeti hadsereg házának a kéménye s az is német füstöt bocsásson! . .

Most pedig soron van a függetlenségi és 48 as párt, melyről — nem tagadhatom — csak fájdalommal emlékezhetek meg.

Tisztelt polgártársaim! Én tagja és részese voltam annak az országos népgyűlésnek, mely 1874 ben Budapesten nehéz vajúdásoknak vetett véget s a legnagyobb magyar tanácsa alapján alkotta meg a tiszta függetlenségi programot.

Ez a tiszta program alkotta meg kiinduló pontját annak folyton fokozódó győzelmi menetnek, mely a függetlenségi pártok oly hatalmasra növelte. Magam ennek a programnak vagyok híve s állítom, mert be is bizonyíthatom, hogy ezt a programot azóta semmi féle országos népgyűlés sem nem módosította sem nem érintette. De módosította és érintette az ú. nevezett „központ” 1884 ben, noha jogszerűen csak végrehajtója, őre lehetett annak, a mit az 1874 ki nagygyűlés alkotott s én fájdalommal constatálom, hogy 1884 óta napirendre kerültek az egymást kizáró magyarázatok ezeknek révén a párt villongások, a pártélet nagy kárára. Ezek a magyarázatok és villongások voltak okai, a pártkötelékek meglazulásának a következetesség meggyöngyülésének s a következmény az lett, hogy a szabadszellemű haladás kérdései, a melyik az 1874 es pártra erősbítőleg hatottak, a függetlenségi és 48 as pártok megbontották, eresztékében szétszakgatták, mert kitűnt, hogy a szabadszellemű haladás kérdéseiben a párttagok között össze nem egyeztethető elentét forog fenn.

Én a szakadás idején nem voltam képviselő a midőn az Önök kegyes bizodalma megtalált, kijelentettem, hogy megmaradok eredeti álláspontomon s csatlakozni óhajtok azokhoz, a kik Magyarország állami függetlenségét a szabadszellemű haladással szerves kapcsolatban levőnek tartják; ezt meg is tettem s így vívtam a harcot, mai napiglan.

A függetlenségi és 48 as párt egyik vezére, s most elnöke, Szolnokon tartott beszámolójában nagy örömmel mondja ugyan, hogy daczára az elvi eltéréseknek, melyeknél fogva a párt az egyházpolitikai kérdésekben kétfelé szavazott a párt mégis együtt maradt, a mi igaz is; de ez az együttmaradás nem különb annál, a mely a vizet és az olajat egyazon edényben összetartja, anélkül, hogy a két folyadék egymással egyesülhetne. Az országgyűlési pártoknál nem az a kérdés, hogyan férhetnek meg elvileg eltérő férfiak egyazon pártkörben, hanem az a főfeladat, hogy a pártok szilárd, egységes elvi alapokon szervezkejenek, evvel adják meg az ország választóközönségének a módot, hogy őket biztosan követhesse s ebben találják fel a sikeres küzdelemhez az erőt. A vegyes elemekből álló pártok éppen akkor szakadoznak, a mikor a legszilárdabb összetartásra van szükség.

Én nem hiszem, hogy akadjon a most vezérek pártférfiak között olyan, a ki úgy meg tudja fogalmazni a párt programját, hogy avval az összes töredékeket egyesítse s a pártot igazán harc-képessé tegye, nem is látom azt a föltétlen tekintélyt, azt a férfiút, kinek erő s szelleme és politikailag teljesen intakt volta az összeolvadás csodáját végrehajthatná — de talán támad olyan; talán — talán már jön is.

Bízom a tiszta függetlenségi eszme hatalmában; bízom a nemzet függetlenségi polgárainak

bölcsességében és akaratában: e kettő az egyesítve erőt adhat a küzdelemre, majdan a diadalra, a melyben szintén bízom.

És most végezetül annak szent emlékéhez fordulok, a ki a magyar nemzetnek valóban atyja volt, igazi vezércsillaga volt és lesz: *Kossuth Lajos* emlékének.

Kossuth Lajos nem halt meg, hanem megdicsőült akkor, a midőn teljesen betöltötte életének nagy hivatását mely ez volt: széttörni a szolgaság lánczait, megtanítani a nemzetet, az ernyedetlen munkára, a haza és szabadság szeretetére s a függetlenségi eszméhez való, semmi kinnal meg nem törhető ragaszkodásra.

Ez a főséges élet, minden alkotásával, minden küzdelmével és minden szenvedésével ezekre tanította a magyar nemzetet. És valóban, a nemzet addig él, a míg legszentebb jogát föl nem adja, a míg küzd szenved és kitart mellette.

Abban a percben, a melyben a tiszta függetlenséghez való jogát föladja — nem dicsőül meg, mint e jog főséges hirdetője, hanem meghal a halálok halálával, a melyet nem követ föltámadás! — Nem sóhajtozással, nem könnyekkel hanem avval tiszteljük méltán Kossuth emlékét, ha szóval és tettel szállunk síkra Magyarország teljes függetlenségéért.

*

Herman Ottó politikai tevékenységének megítélése igen változó, sőt ellentmondásos. *Veres László* legutóbb így summázta értékítéletét: „Herman Ottó természettudományos világképe materialista, de történelemszemlélete idealista.” Hátrább így folytatja: „Összegzésképpen megemlíthetjük, hogy óriási érdemeket szerzett a Kossuth kultusz megteremtésében. Politikai tevékenységének ez az egyetlen maradandó alkotása. . . politikai munkásságában csak szép kezdeményezéseket ért el minden gyakorlati eredmény nélkül.”²⁵ A megállapítás noha tartalmaz igazságot, mégis túlzottan leegyszerűsíti a valóságot, Herman Ottó politikai és közéleti tevékenységének megítélését.

Az alábbiakban a közölt miskolci beszéd, a miskolci képviselőség, részben az ebben az időszakban végzett általánosabb tevékenysége oldaláról szeretnék némi adalékkal hozzájárulni Herman Ottó politikai, talán pontosabban közéleti szereplésének teljesebb megismeréséhez, jobb megértéséhez:

Négy évtizeden át foglalkozott a közélet gondjaival, úgymond politikával. 1870—71-ben kezdte el Kolozsvárott, s csak halála hagyta vele abba 1914-ben. A magyar parlamentarizmus kialakulása idején lép be a politikai életbe. A képviselőségből — szinte két évtizedes szolgálat után — az ezredfordulón szorult ki. E több mint negyven éven át híven viselt felelősségre nem mindig jutott elegendő idő, nehezítette e munkát egyre erősödő süketülése is.

Herman Ottó politikai tevékenysége a magyar történelem egyik legproblematikusabb időszakára, a dualizmus korára esett. Nem volt magától érthető sem a jobb sem a bal, az ellenzékiségnek is több útja volt. Fennmarad a feudalizmus, mellette lassan izmosodik a kapitalizmus. Az 1848-ban felszabadított jobbágyból lassan paraszt, szegényparaszt vagy munkás lesz. Megindul a perszonálunió belül a magyar államiság, jogi és közigazgatási intézményeivel együtt. A politikai életben, így elsősorban a parlamentben két nagy csoportosulás néz egymással szembe: a 48-asok, a teljes függetlenség hívei, ezeket, mint Herman Ottót is, Kossuth is támogatgatja, bár nem minden esetben ért velük egyet. A másik nagy tábor a 67-esek, a kiegyezés hívei. A két párt lényegében

csak két irányzat, ezen belül jónéhány szekció húzódik meg, majdcsak, ahány képviselő, annyi ideológia, vagy másként megfogalmazva, ahány közéleti probléma, annyi külön vélemény. A pártok ekkor még különben sem képeztek a mai értelemben vett szervezeti egységet, állandó tagjai jóformán csak az országos és a helyi tisztségviselők voltak. Az egy-egy párthoz való felsorakozás a nagyobb, szélesebb néprétegek esetében csak a választások alkalmával manifesztálódott, ott is csak azoknál, akiknek volt választójoguk.

Herman Ottó politikai nézeteinek és közéleti tevékenységének megítélésénél mindenek előtt arra kell tekintettel lennünk, hogy elsősorban tudós volt, fő tevékenysége is erre irányult. Még napjainkban is három tudományág, a természettudományok, a régészet és a néprajz tekinti jogosan sajátjának. A politikai tevékenységet e mellett, ezzel együtt, sőt talán ezért vállalta. Azon modern tudósaink egyike, aki a szakmai tevékenységét nem tudta elképzelni a közéleti felelősség vállalása nélkül. Ezekben az évtizedekben jelennek meg nagy tudományos monográfiái, ír sokszáz tanulmányt és cikket publicisztikai írásai mellett. Külföldi tanulmányutakat tesz, nemzetközi kongresszust szervez (1891), szakfolyóiratokat indít (Természetrizai Füzetek, ill. Aquila), tudományos intézetet szervez (Ornithológiai Központ) és vezet. Tagja több tudományos testületnek, igen sok előadást vállal. A „Madarak és fák napja” mozgalom megindításával a világon is elsőek között hívja fel a figyelmet a természetvédelemre. Országos kiállításokat szervez, oroszánrészt vállal az 1896-os millenniumi nagy kiállítás néprajzi falujának megszervezésében. Szinte állandó munkatársa volt a különböző politikai lapoknak, pl. a következőknek: Magyar Polgár, Ellenzék, Függetlenség, Egyetértés, Arad és Vidéke, Budapesti Hírlap, Vasárnapi Újság, Magyarország és a Nagyvilág, Fővárosi Lapok.

Az 1894-ben Miskolcon elmondott programbeszéd magában foglalja Herman Ottó egyetemesen hirdetett politikai programját, illetve abban a történeti szituációban vallott konkrét nézeteit. A dualizmus korának társadalmi-gazdasági problémáit lényeglátással, pompás elemzőkészséggel szemléli. Kétségtelen, nem volt vezéralakja a kor politikai életének, de markáns egyéniségű, kérlelhetetlenül becsületes, minden tekintetben megvesztegethetetlen, elveiért mindent vállaló jelentős politikus volt. Stílusa emelkedett, szónoki fogásokkal tűzdelt, retorikához értő ember munkája. Néhol átsüt rajta nemcsak a nagy politikai példakép, Kossuth Lajos fenntartás nélküli tisztelete, talán szónoki stílusa is.

Elmondhatjuk továbbá Herman Ottó miskolci képviselői beszámoló beszédéről, hogy annak politikai tartalma korában, tehát a 19. század utolsó évtizedében progresszívnek, úgymond „haladónak” tekinthető. Szól a társadalmi egyenlőtlenségről, azt nem fogadja el örök érvényűnek. Fellép a maradiság, a retrográd erők ellen, elismeri a társadalom mozgását, változását, fejlődését. A társadalmi mozgásformákat is a biológus evolucionista szemüvegén át szemlélte, ezért nem jutott el a marxizmusig. Ennek ellenére szimpatizált több kérdésben a munkásmozgalommal, sőt kapcsolatot is tartott fenn egyes képviselőivel. A társadalom belső fejlődésében hitt elsősorban, de elismerte a forradalmakat, elsősorban a polgári forradalmak jogosultságát. Így pl. a 18. század végi francia valamint a magyar 1848—49-es forradalmat. Ugyanakkor szimpatizált a Párizsi Kommünnel is.

A miskolci választói beszámoló beszédében kifejti egyházpolitikai nézeteit is. Javasolja a polgári házasság bevezetését, valamint az anyakönyvezés államosítását, a zsidó vallás törvénybe iktatását, a vallás szabad gyakorlását, sőt az egyházak vagyonának állami kezelésbe vételét. Bírálja az antiszemizmust, azt társadalmi-gazdasági okokra vezeti vissza.

Jelentős terjedelmet szentelt belpolitikai nézeteinek kifejtésére. Nem tartja igazságosnak a fennálló választási rendszert, javasolja a szélesebbkörű önkormányzat bevezetését. A nemzeti függetlenség elvén áll, harcol a dualizmus ellen.²⁶ A miskolci beszéd élesen bizonyítja, hogy nem fogadja el az 1867-es kiegyezést. Ellenez minden párttal és kormánnyal való együttműködést, amely a kiegyezés alapján áll. „Én a radikális szert, hazám függetlenségét követelem” — mondta beszédében.

Részletesen foglalkozik az ország gazdasági életével. Nem kielégítő a földművelés és az ipar fejlődése, nincsen meg a kellő összhang a két ágazat között. Szót emel az idejélmúlt feudális tulajdonviszonyok ellen: a gazdálkodást a nagybirtokok, a középkori hitbizományok és a koronauradalmak irányítják. A gazdasági helyzetre vezeti vissza az amerikai kivándorlást, amely elsősorban Észak-Magyarországról indult meg. Kifogásolja, hogy nincsen pénzügyi önállósága Magyarországnak, szót emel a közös vámterület ellen, amely akadályozza az iparfejlődést, sőt a kis- és a középipart vissza is fejlesztette.

1871-ben, Kolozsváron a német-francia háború, a harmadik francia császárság megdőlése, illetőleg még inkább a párizsi kommün hívta fel fokozottabban a figyelmét a politikára a már több éve újságírással is foglalkozó Herman Ottónak. Korábban elsősorban társadalmi és kulturális cikkeket írt. A kolozsvári „Magyar Polgár”-ban január 31-én „A válság küszöbén” címmel,²⁷ március 28-án „A montmartrei lázadók” címmel írt cikket. Június hónapban ugyanitt több, cikkben köszöntötte, ismertette a Kommün eredményeit: „Az Internacionálé” (jún. 20.); „Az Internacionálé ötletéből” (jún. 25.); „Még egyszer az Internacionálé és az erdélyi munkások” (jún. 25.); „A munkások ügyében” (szept. 8.); „Még egyszer a munkásokról” (szept. 14.); „A lelkiismeret szabadsága” (dec. 3.) stb. Ezekben a cikkeiben nyíltan rokonszenvezett a párizsi kommünnel. Az 1894. évi miskolci képviselői beszámoló beszédében is rámutat „a gazdasági proletárság” fenntartóira, a nagybirtokra, a hitbizományra és a koronauradalmakra. Kapcsolatba került a századvég magyar szociáldemokráciájával is, elsősorban Szabó Ervinnel, Frankel Leóval és Csillag Zsigmonddal, ez a kapcsolat azonban további felderítésre vár.

Adalékokat szolgáltat a beszéd a nemzetiségek helyzetéről vallott nézeteinek jobb, pontosabb megértéséhez is. Ellene van itt minden más nemzet elnyomására irányuló nacionalista mozgalomnak pl. a „dutsche Schulverein”-nek, a dákoromanizmusnak és a pánszlávizmusnak. A több nemzetiségű Magyarországon a „nemzetiségi kérdést, mely a magyar állam főségének, sokszorosan gazdasági helyzetének kérdése is, csupán és egyedül a teljesen független Magyarország oldhatja meg saját javára és igazsága szerint”. Az ízig-vérig politikus megfogalmazás nem mentes a nacionalizmustól, ugyanakkor észrevette a probléma mögött meghúzódó gazdasági-társadalmi mozgatórugókat is.

A beszéd végén az akkorra már elhalálozott Kossuth Lajosra emlékezik.

Alig egy évvel korábban, 1893 októberében felesége társaságában kereste fel a turini számkivetésben élő, akkor már 91. éves Kossuthot.²⁸ Kossuth 1894. március 20-án hunyt el, temetésén Herman Ottó is mondott beszédet.

Herman Ottó következő képviselői beszámoló beszédét Miskolcon 1896. augusztus 30-án mondta el. A miskolci Függetlenségi és 48-as párt közlönye, a *Szabadság* 1896. augusztus 29-i száma így ad hírt:²⁹

„Városunk közönsége mindig ünnepnek tekinti azt a napot, amikor szeretve tisztelt képviselőnk Herman Ottó körünkbe érkezik. Herman Ottó holnap ismét megtisztel bennünket látogatásával s elmondja beszámoló beszédét. A holnapi nap tehát ismét ünnep lesz. . . Hetek óta várja már az ország az ő beszámolóját, mert tudja, hogy Herman Ottó nagy dolgokat fog ez alkalommal elmondani. . . A választó polgárok óriási zöme folytonosan figyelemmel kísérte az országgyűlés működését s abban Herman Ottónak rendkívül buzgó, lelkiismeretes szereplését s nagy tevékenységét. . . A feltétlen bizalomnak és a rendületlen ragaszkodásnak jeleivel várjuk őt. . . Örömmel s lelkesedéssel várjuk szeretett képviselőnk Miskolcra. . . Éljen Herman Ottó, városunk déli kerületnek országgyűlési képviselője.”

Ez a beszéd volt az utolsó képviselői ténykedése, az őszi választáson Herman Ottó nem jutott be a parlamentbe. Ennek több oka is volt: az év elejével kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Állattára élére. Erről a *Borsodmegyei Lapok* 1896. július 17-én, a kortes hadjárat során „Szervezkedjünk” c. cikkében a következőképpen adott hírt. „Tudtunkkal Herman Ottó nem reflektál a mandátumra, mert a múzeum egyik kiváló hivatalát foglalja el, amely egész idejét igénybe veszi és e szerint a képviselőséggel járó farsztó kötelezettségeknek eleget nem tehet.”³⁰ Évekkel korábban elkezdte az 1896-os millenniumi kiállításra való felkészülést, hatalmas munkát végzett több más, pl. a párizsi világkiállítás magyar anyagának összegyűjtésében.

1901 szeptemberében a Függetlenségi Párt ismét indítani akarta Miskolcon a régi választókerületben, a déli kerületben. Kossuth Ferenc a következő beszéddel köszöntötte az akkor már 66 éves tudóst:³¹

Igen tisztelt Pártjegyző úr!

Lelkem mélyéből örvendek, hogy a miskolczi választó polgárok lelkesedése az északi kerületben Bizony Ákost, a déli kerületben Herman Ottót, pártunk érdemes, kitűnő tagját jelölte.

Bízom a választó polgárok, a függetlenségi elvtársak lelkesedésében, kitartásában, tántoríthatatlan elvhűségében, hogy legnagyobb odaadással fognak együtt működni pártunk zászlónk diadalára, győzelmére.

Hazafias üdvözléttel, igaz híve

Kossuth Ferenc

Még ugyanezen a napon, 1901. szeptember 21-én, Budapesten, a Függetlenségi és 48-as Párt nagyválasztmányának ülésén Bizony Ákos elnök bejelentette, hogy Herman Ottó a jelölést nem fogadta el.³² A közélet, úgymond a politika haláláig érdekelte, jónéhány idevonatkozó újságcikke jelent meg.

JEGYZETEK

1. *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 1920.; *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó élete. Budapest, 1926.
2. L. pl. *Kósa László — Keve András — Farkas Gyula*: Herman Ottó. Budapest, 1971.; *Székely Sándor*: Herman Ottó. Budapest, 1955.; *Varga Domokos*: Herman Ottó. Budapest, 1967.
3. *Allodiatoris Irma*: A természettudós Herman Ottó. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII—XIV. 1975. 7—15.; *Balassa Iván*: Herman Ottó gyűjtőútjai nyomában. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, VII. 1968. 7—18.; *Balassa Iván*: Herman Ottó halálának 60. évfordulójára (1835—1914). A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 13. Miskolc, 1974. 3—9.; *Banner János*: Herman Ottó helye a magyar őskőkorkutatás történetében. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, III. 1963. 7—12.; *Csermák Géza*: A néprajztudós Herman Ottó. Ethnographia., LXVI. 1955. 487—500.; *Kemenzei Tibor*: Herman Ottó régészeti munkássága. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII—XIV. 1975. 15—18.; *Saad Andor*: Herman Ottó és a bükk-i ősemberkutatás. Borsodi Szemle, IV. Miskolc, 1960. 3. sz. 182—186.; *Szabadsfalvi József*: Herman Ottó néprajzi munkássága. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII—XIV. 1975. 19—24.; *Veres László*: A politikus Herman Ottó. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII—XIV. 1975. 25—30.
4. Ezt maradéktalanul múzeumunknak ezt célzó kiadványa sem derítette fel: *H. Szabó Béla*: He man Ottó és Lillafüred. Borsodi kiállítási vezetők, 2. Miskolc, 1975.
5. *Komáromy József*: Herman Ottó levelei a miskolci múzeumban. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, V. 1964—1965.; *Komáromy József*: Herman Ottó telekvétele Lillafüreden. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 10. Miskolc, 1972. 29—36.; *Leszih Andor*: Herman Ottó és a miskolci múzeum. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, VI. 1964. 2—5.; *Megay Géza*: Herman Ottó relikviák a miskolci múzeumban. Borsodi Szemle, 1960. 3. sz.; *Megay Géza*: Herman Ottó és a bükk-i ősemberkutatás. Borsodi Szemle, IV. 1960. 3. sz. 186—193.; *Saad i. m.*; *Szabadsfalvi József*: Herman Ottó levelei Pósa Lajosékhöz. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 15. 1976. 11—25.
6. Magunk a következőket tervezzük: Fel kívánjuk tární azokat a dokumentumokat Herman Ottó életéből, amelyek eddig nem láttak napvilágot, illetőleg célul tűztük Herman Ottó ma már nehezen hozzáférhető válogatott tanulmányainak közreadását.
7. *Lambrecht i. m.* (1920) 98—111.
8. *Lambrecht i. m.* (1920) 112., 122.
9. Borsodmegyei Lapok (a továbbiakban röv.: *B. L.*) XIII. 43. sz. 1893. május 30. kedd.
10. Borsodmegyei Közlöny (a továbbiakban *B. M. Közl.*) XI. 44—1077. sz. 1893. június 1. csütörtök.
11. *B. L.*, XIII. 44. sz. 1893. jún. 2.
12. *B. M. Közl.*, XI. 45—1078. 1893. jún. 1.
13. *B. L.* XIII. 44. sz. 1893. jún. 2. péntek.
14. *Pl. Szabadság*, Miskolc, 1893, jún. 3.; *Pesti Napló*, 1893. jún. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1893. jún. 3.
15. *B. L.*, XIII. 45. sz. 1893. jún. 6.
16. *B. M. Közl.*, XI. 46—1079. jún. 8. csütörtök; *B. L.*, XIII. 46. sz. jún. 9. péntek.
17. *Pesti Napló*, 1893. jún. 7.
18. *B. L.*, XIII. 46. sz. 1893. jún. 9. péntek.
19. *Sáfrán Györgyi*: Herman Ottó és a Kossuth Lajos. Magyar Tudomány, 1960. 429—435.
20. *B. M. Közl.*, XII. 78—1215. sz. 1894. szeptember 30. vasárnap.
21. *B. M. Közl.*, XII. 79—1216. sz. 1894. okt. 4. csütörtök.
22. *B. L.*, XIV. 79. sz. 1894. október 2. kedd.
23. *B—M. Közl.*, XIV. 79. sz. 1894. október 2. kedd.
24. Részleteket közölt belőle: *Megay i. m.* Borsodi Szemle, 1960. 3. sz.
25. *Veres i. m.* 26, 29.
26. Ezt egyesek kétségbe vonják, 1. pl. *Székely i. m.* 76.
27. Az ideiglenes fegyverszünetet 1871. január 28-án írták alá.
28. *Sáfrán i. m.* 432—435.
29. *Szabadság*, V. 70. sz. 1. Miskolc, 1896. aug. 29.
30. *B. L.*, XVI. 57. sz. 1. Miskolc, 1896. júl. 17. péntek.
31. *Szabadság*, X. 76. sz. 1901. szeptember 21.
32. *Szabadság*, X. 77. sz. 1901. szeptember 25. szerda.

OTTÓ HERMAN, DER PARLAMENTSABGEORDNETE DER STADT MISKOLC

(Auszug)

Über Ottó Herman (1835—1914), Namensgeber unseres Museums, erschienen bisher mehr als ein halbes Dutzend Monografien und unzählige Studien. Trotzdem gibt es noch Abschnitte seines Lebens, seiner Tätigkeit in der Wissenschaft und im öffentlichen Leben, über die wir nicht viel wissen.

Die ersten politischen Zeitungsartikel des grossen Wissenschaftlers, des letzten ungarischen Polyhistor, erschienen ab 1871. Zu dieser Zeit arbeitete er im Kolozsvärer (Cluj) Museum. 1878 trat er als Parlamentsabgeordneter der oppositionellen „Függetlenségi Párt“ (Unabhängigkeitspartei) auf, fiel aber bei den Wahlen in der Stadt Szarvas durch. Bei den Nachwahlen im Jahre 1879 wurde er zum Abgeordneten der Stadt Szeged gewählt, wo er auch 1881 und 1884 auf je drei Jahre wiedergewählt wurde. 1893 wurde er zum Abgeordneten von Miskolc, der Stadt seiner Jugend, gewählt. An Hand der zeitgenössischen Presse können die Stimmenwerbung, der Wahlablauf und die Abgeordneten-tätigkeit Ottó Hermans genau rekonstruiert werden.

In der historischen Sammlung des Miskolcer Herman Ottó-Museums befinden sich die eigenhändig geschriebenen Originale seiner Abgeordnetenrede, die er am 30. September 1894 hielt. Ihr vollständiger Text wurde in der Studie publiziert. Diese Rede kann gleichsam als Ottó Hermans politisches Glaubensbekenntnis betrachtet werden.

In der Österreichisch-Ungarischen Monarchie kämpfte er für ein selbständiges ungarisches Staatswesen, verehrte Lajos Kossuths Ideen und folgte ihnen. Er kämpfte gegen den Einfluss der Kirche, hielt das bestehende Wahlsystem für ungerecht. Er kämpfte für ein selbständiges ungarisches Wirtschaftsleben, für ein unabhängiges ungarisches Finanzwesen, drängte auf die Entwicklung der ungarischen Industrie, auf unabhängige Zollgrenzen. Auch in unzähligen anderen Fragen plädierte er für die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung Ungarns.

Doch Ottó Herman war in erster Linie Wissenschaftler. Er schrieb fast 20 Bücher und mehr als tausend wissenschaftliche Abhandlungen auf dem Gebiet der Biologie, Archäologie und Ethnografie. Er organisierte und leitete wissenschaftliche Institutionen, war Gründer und Herausgeber wissenschaftlicher Zeitschriften. Er unternahm Studienreisen ins Ausland, organisierte Konferenzen und Weltausstellungen, war Mitglied mehrerer wissenschaftlicher Gesellschaften und Pionier auf dem Gebiet des modernen Naturschutzes. Zu Anfang unseres Jahrhunderts rief er den „Tag der Vögel und Bäume“ aus, mit dem er einmal im Jahr die Aufmerksamkeit auf die Liebe zur Natur, auf den Schutz der Natur lenken wollte. — Neben all diesen Tätigkeiten oder vielleicht zusammen mit ihnen befasste sich Ottó Herman mit der Politik. Er gehörte nicht zu den grössten Politikern, trotzdem war der unerbittlich korrekte Wissenschaftler eine markante Figur des ungarischen politischen Lebens am Ende des 19. Jahrhunderts.

József Szabadfalvi